

Ahmet Nizamoglu

Doktor, Kırşehir/Türkiye
Doctor, Kırşehir/Turkiye

eposta: ahmet.nizamoglu@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0002-2792-3230>

Atıf/Citation: Nizamoglu, A. 2024. Osmanlı Dönemi Keskin’de Madencilik Faaliyetleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/40, 138-162. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1468476>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	15.04.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	31.05.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2024

OSMANLI DÖNEMİ KESKİN’DE MADENCİLİK FAALİYETLERİ

Öz

İnsanlık tarihi boyunca madenler hem ekonomik açıdan hem de kullanım alanlarının çeşitliliği sebebiyle büyük bir öneme sahip olmuştur. Osmanlı Devleti klasik dönemde mali ve askerî açıdan madenleri belirli bir düzen içerisinde işletmeye özen göstermiştir. Bu doğrultuda Tanzimat’a kadar olan süreçte madenler genellikle devlet eliyle işletilmiştir. Zengin maden yataklarına sahip olan Anadolu’da birçok maden işletmesi bulunmaktaydı. Keskin kazasında yer alan Gümüşkan Maden-i Hümayunu’nunda 1820’lerden itibaren kurşun, gümüş ve simli kurşun üretilmeye başlanmıştır. 1860 yılına kadar maden bölgeye gönderilen emin veya müdürler vasıtasıyla işletilmiştir. Bu tarihten itibaren madende yaşanan cevher sıkıntısı teknolojik yetersizlik vb. sebeplerden dolayı üretim durdurulmuştur.

Tanzimat’ın ilanının ardından her alanda olduğu gibi Osmanlı madenciliğinde de değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda madenlere yönelik idari teşkilatlanmalar kurulmuş ve birçok yabancı uzman da istihdam edilerek reorganizasyon süreci yaşanmıştır. Kırım Savaşı sonrasında Avrupalıların Osmanlı madenlerine olan ilgisinin artması madenlere yönelik hukuki düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. 1861’de ilk Maden Nizamnamesi’nin kabul edilmesinden sonra tecrübe ve deneyimler neticesinde 1869, 1887 ve 1906 tarihlerinde bir öncekini ilga eden yeni maden nizamnameleri yürürlüğe girmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru maden arama ve ihalelerinde büyük bir artış yaşanmıştır. Bu doğrultuda uzun yıllardır madencilik açısından âtil durumda bulunan Keskin’de Denek Madeni olarak nitelendirilen bölgede ihaleler gerçekleştirilerek üretim tekrar başlamıştır. XX. yüzyılın hemen başında maden işletmeciliğini ele alan Fransızlar, önemli miktarda simli kurşun üreterek iç piyasadan ziyade Fransa ve Yunanistan’a da ihracat gerçekleştirmişlerdir. 1906-1911 yılları arasında Osmanlı’daki simli kurşun üretiminin %66’sı Denek Madeni’nden sağlanmıştır.

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

Keskin'e bağlı köylerde ve Denek Madeni civarında 1914'e kadar olan süreçte birçok maden arama ruhsatı verilerek bazı ihaleler gerçekleşmişse de I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından faaliyetlerin tamamı durdurulmuştur. Böylelikle Keskin'de bundan sonraki süreçte madencilik âtil bir vaziyette kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Madencilik, Ankara, Kırşehir, Keskin, Gümüşkan Maden-i Hümayunu, Denek Madeni, Simli Kurşun.*

MINING ACTIVITIES IN KESKIN IN THE OTTOMAN PERIOD

Abstract

Throughout human history, mines have been of great importance both economically and due to the diversity of their uses. In the classical period, the Ottoman Empire took care to operate mines in a certain order for financial and military reasons. Accordingly, mines were generally operated by the state until the Tanzimat period. There were many mining operations in Anatolia, which had rich mineral deposits. Gümüşkan Imperial Mine, located in the Keskin district, started to produce large amounts of lead, silver and silvery lead in 1820. The mine was operated until 1860, with the help of the warden or managers sent to the region. After this date, production has been suspended due to ore scarcity, technological inadequacy, etc.

Following the proclamation of Tanzimat, changes and transformations began to take place in Ottoman mining as in every field. Accordingly, administrative organizations were established for the mines and many foreign experts were employed in the reorganization process. The increased interest of Europeans in Ottoman mines after the Crimean War brought about legal regulations in mining law. After the adoption of the first Mining Regulations in 1861, new mining regulations were enacted in 1869, in 1887 and in 1906.

Towards the end of the nineteenth century, there was a great increase in mineral exploration and tenders. As a result, tenders were realized in the area known as Denek Mine in Keskin, which had been idle in terms of mining for many years, and production resumed. At the very beginning of the twentieth century, the French took over the mining business and produced a significant amount of silver lead, which was exported to France and Greece in addition to the domestic market. Between 1906 and 1911, 40% of the silver lead production in the Ottoman Empire was supplied from the Denek Mine.

Although many mining exploration licenses were granted and some tenders were held in the villages of Keskin and around the Denek Mine until 1914, all activities were halted after the outbreak of World War I. Thus, mining in Keskin remained idle in the following period.

Keywords: *Ottoman, Mining, Ankara, Kırşehir, Keskin, Gümüşkan Imperial Mine, Denek Mine, Silver Lead.*

Giriş

Madenler ticari hayatta mübadele aracı olmasının yanı sıra askerî, sivil birçok alanda alet edevat yapımı başta olmak üzere geniş bir kullanım alanına sahip olduğundan toplumlar için oldukça önemlidir. Bu doğrultuda gerek darphane açısından gerekse de askerî açıdan Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren madenler hususi bir önem arz etmiştir (Tızlak 1999: 312). Osmanlı'da madenler emaneten, iltizamen ve ihale yoluyla işletilmiştir (Murphey 1986: 974). Tanzimat'a kadar olan süreçte yaygın biçimde kullanılan maden işletme türü "emanet" usulüydü. Buna göre maden işletmesinin başında "emin" olarak nitelendirilen devlet tarafından belirli bir ücret karşılığı atanmış görevliler bulunmaktaydı (Altunbay 2002: 791-792). Tızlak'a göre XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar maden işletme yöntemi olarak en fazla emanet usulü uygulanmaktaydı. Bu durumun etkenleri olarak devletin madencilik konusundaki tekkelci düşüncesinin tezahürü ve iltizam usulünde mültezimlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerinden kaynaklı sorunlar gösterilebilir. (Tızlak 1993: 294-295).

Osmanlı'da bizzat devlet tarafından işlenen madenler için Maâdin-i Hümayun tabiri kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ortalarında Hazine-i Hassa Nezareti'ne bağlı olarak Anadolu'da devlet tarafından işletilen birçok maden bulunmakta olup Kırşehir sancağına bağlı Keskin kazasındaki Gümüşkan Maden-i Hümayun'u da bu madenler arasında yer almıştır. (Öcal 2016: 25-26,56).

Tanzimat'ın ilanının ardından 1841'de madenlerin Avrupa'da uygulanan usuller doğrultusunda imal ve idare işlerinin yürütülmesi amacıyla Maâdin Meclisi kurulmuştur (Keskin 2005: 71). Osmanlı'nın hizmetinde Anadolu'daki madenleri teftiş eden Maden-i Hümayun Başmühendisi Gustave de Pauliny ise bu mecliste aza olarak yer almıştır (Keskin 2010: 82). Pauliny, Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nda da incelemelerde bulunmuştur (Ergün vd. 2017: 185-186).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı madenciliğinde birçok değişim yaşanmıştır. Maden işletmelerinde emanet usulü yerine imtiyaz yoluyla özel teşebbüse ihaleler verilmiştir (Öcal 2018: 200). Avrupalılar Kırım Savaşı'nın ardından Osmanlı madenleriyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. 1858 Arazi Kanunnamesi'nde her ne kadar maden hukuku ile ilgili olarak bazı düzenlemeler yer alsa da bu durum yeterli görülmediğinden 1861 yılında ilk Maden Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir (Taştekin 2021: 68-69). Maden Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesinin ardından Osmanlı'da görevlendirilen Avrupalı maden mühendisi sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Keskin, bu duruma sebep olarak Kırım Savaşı'ndan sonraki süreçte yabancıların Osmanlı madenlerine olan ani ve yoğun ilgisini göstermektedir (Keskin 2010: 83). Bundan sonraki süreçte 1861 Maden Nizamnamesi'nin ardından 1869, 1887 ve 1906'da yeni maden nizamnameleri yürürlüğe girerek hukukî alandaki boşluklar istifade edilen tecrübeler doğrultusunda doldurulmaya çalışılmıştır (Keskin 2011: 144).

Avrupalıların Osmanlı madenlerine yönelik arama izni talepleri 1870-1898 arasında yılda ortalama 10 düzeyindeydi. 1898-1900 arasında bu talep ortalama 139'a yükselmiştir (Quataert 1985: 915). Genel bir çerçeveden bakılacak olursa 1870-1911 yılları arasında dağıtılan 282 maden imtiyazınının 102'si Müslüman Osmanlı tebaasının elindeydi. Bu durum ise maden üretiminin sadece %20'sine denk gelmekteydi. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasının temel sebeplerinden biri madenciliğin ciddi miktarda bir başlangıç yatırımı gerektirmesinden dolayı yerli sermayenin yetersiz kalmasıdır. Buradaki bir başka sorun ise 1860-1914 yılları arasında birçok spekülâtörün, iltimas veya rüşvet yoluyla elde ettiği imtiyaz fermanlarından kaynaklanmaktaydı. Bürokratik ilişkileri sayesinde imtiyaz sahibi olan kişiler maden işletmek isteyen kişi ve şirketlere yüksek kâr ile devir işlemi gerçekleştirmekteydi. Hatta durum o kadar ileri gitmiştir ki İstanbul'da imtiyaz alıp satmakla meşgul olan birçok spekülâtör ortaya çıkmıştır. (Öcal 2018: 200-201, 211-212). Denek Madeni'ne ait imtiyaz da benzer şekilde elden elde yer değiştirmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı'nın bir kazası olan Keskin bölgesindeki madencilik faaliyetleri ele alınmıştır. İlk olarak devlet tarafından emanet usulüyle idare edilen Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nun kuruluşundan, madenin kapatılmasına kadar olan süreç değerlendirilmiştir. Daha sonrasında madencilığe tekrar başlanan bölgenin, Denek Madeni olarak nitelendirilmesinin ardından yürütülen madencilik faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Son olarak ise Keskin kazasına bağlı diğer köylerdeki maden arama ve işletme girişimlerine yer verilmiştir. Tarama modeli ile doküman analizi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada Osmanlı ve Cumhuriyet arşivinden, süreli yayınlardan ve literatür taraması gerçekleştirildikten sonra tespit edilen telif-tetkik eserlerden faydalanılmıştır.

1. Gümüşkan Maden-i Hümayunu

1820'lerde Kırşehir'in Keskin kazasında maden tespit edilmiştir. 1822'de Sadaret'e sunulan bir yazıda bulunan madenle ilgili olarak numunelerin İstanbul'a gönderildiği ve bölgede gerekli hazırlıkların başladığı belirtilmiştir (BOA, C.DRB. 22/1053). Bölgede küçük çaplı madencilik faaliyetlerinin başlamasının ardından bölgenin ismi Gümüşkan olarak nitelendirilmiştir. Bu doğrultuda madendeki faaliyetleri genişletmek ve kalkındırmak amacıyla oluşturulan Gümüşkan Maden-i Hümayunu'na 1827'de Silahtar Mehmed Muhsin Ağa müdür olarak atanmıştır (BOA, TS.MA.e. 1206/10; TS.MA.e. 1206/11). Gümüşkan'da mağaralar tespit edilerek gümüş, kurşun ve bakır madenlerinin çıkarılması çalışmaları bu tarihten itibaren hız kazanmaya başlamıştır (BOA, TS.MA.e. 1206/10; TS.MA.e. 1206/11). Bu yıllarda maden-i hümayunlar için önemli bir uygulama olarak görülen, bölgedeki kazaları madene bağlama usulü Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nda da uygulanmıştır. Bölgede bulunan Konur ve Keskin kazaları Gümüşkan'a bağlanarak madenin işgücü ve maddi olarak sıkıntı çekmesinin önlenmesi amaçlanmıştır (BOA, C.ML. 489/19908). Gümüşkan Maden-i Hümayun Müdürü Mehmed Muhsin Ağa'nın kontrolünde maden çalışmaları devam ederken

bazı zamanlarda bölgede anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Muhsin Ağa, 1829'da merkeze gönderdiği bir yazıda Pehlivanlızade Abdurrahman Bey'in hal ve hareketlerinin madene zarar verdiğinden şikâyet etmiştir. Muhsin Ağa, Abdurrahman Bey'in maden emini olduğu haberlerini yaydığı ve maden işlerine engel olduğu hatta bu durumun madenciler arasında bile kötü etki oluşturduğundan yakınmıştır (BOA, TS.MA.e. 1231/66). Ancak 1830 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere Abdurrahman Ağa bölgeye maden emini olarak atanmıştır (BOA, HAT. 1583/18). Bu atamada Pehlivanlı aşiretinin bölgedeki etki ve hakimiyetinden söz edilebilir.

Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nun işlerliğinin hız kazanmasının ardından bölgede bir madenci nüfusu oluşmaya başlamıştır. Ancak bölgede madenin ve madencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir pazar bulunmamaktaydı. Bu nedenle maden ahali pazar ihtiyacı için Sungurlu, Kırşehir, Çankırı, Kalecik ve Ankara'ya 18-30 saat yolculuk yaparak güçlkle gidip gelmekteydi. Bölge ahali bu duruma bir son vermek amacıyla 1830'da Kalecik Keskin'i ile Konuru Kazası Kadısı ve Denek Keskininden pazar kurulması için talepte bulunmuşlardır. Ahali, çekilen zorluklardan bahsettikten sonra bölgede böyle bir pazar kurulmasıyla madenin de gelişeceğini ayrıca belirtmiştir. Abdurrahman Ağa da ahaliyle aynı bağlamda bir arıza kaleme alarak madende bir pazar yeri kurulmasını savunmuştur. Bölgeden gelen bu taleplerin merkez tarafından incelenmesinin ardından çarşamba günleri pazar kurulmasına izin verilmiştir (BOA, HAT. 1583/18).

Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nda müdür veya eminler sürekli olarak değişmişse de işlerin aksatılmamasına özen gösterilmiştir. Bölgedeki madenden çıkan kurşun, Tabanlı aşiretine ait develerle İstanbul'da Darbhane-i Amire'ye nakledilmekteydi. Ağustos 1836'da 7.000 vakiyye¹ 138 parça kurşun nakledilirken geriye kalan 1.154 vakiyye 20 parça kurşun ise deve bulunamadığından gönderilememiştir (BOA, TS.MA.e. 1224/10).

Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından devletin doğal serveti olarak görülen orman ve maden gibi kaynaklara daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Gümüşkan Maden-i Hümayunu üretimine devam ederken 1841'de Kırşehir Muhassılı Seyyid Mustafa Bey tarafından, maden müdürü es-Seyyid Mehmed Tagir Ağa'ya sermaye amacıyla 22.517,5 kuruş teslim edilmiştir (BOA, İ.DH. 21/1003; BOA, TS.MA.e. 1223/47). Aynı yıl içerisinde Gümüşkan Madeni sabık Akdağ Madeni Müdürü Hacı Hasan Ağa'ya ihale edilmiştir (BOA, TS.MA.e. 1193/42). Madende yaşanan aksaklıkların giderilmesine oldukça özen gösterilmiştir. 1841'de çeşitli sebeplerden dolayı madenin işlerinin aksadığında gerekenin yapılmasına dair şu sözlere yer verilmiştir:

“Kırşehir sancağında kain Gümüşkan Maden-i Hümayunu'na muktezi olan kütük ve levazımat-ı saire vakt-i zamanıyla kazalardan celb

¹ dört yüz dirhemlik tartı, okka.

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

olunamadığından maden-i mezbur layıkıyla imal olunmaktan kalmış ve malum-i atufileri buyrulduğu üzere bu makule maden-i hümayun hasılatı maliye hazine-i celilesinin başlıca varidatından odluğundan muktezi olan kömür ve kütük ve levazimat-ı sairenin tedarik ve isra ve müdürü Hacı Hasan Ağa bendelerine iktiza eden akçenin bir an akdem itasıyla germiyyet vecihle imal ettirilmesi lazımeden ve mukteza-i irade-i seniyyeden bulunmuş olduğuna..." (BOA, TS.MA.e. 1164/58).

Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nda 1843 yılında birkaç sene öncesine dair yapılan incelemelerde cevherin bol olmasına rağmen hasılatın oldukça düşük olduğu, bu duruma sebep olarak ise müdür Hasan Ağa'nın umursamaz tavırları gösterilmiştir. Bu nedenle de daha önce Hacıköy Madeni Eminliği görevini yapmış olan Salih Ağa'nın "ehil ve erbab" olduğundan bu göreve atanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Keskin ve Sungurlu kazalarının madene bağlanması ve madenin Avrupalı tarzda ıslah edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda gereken adımlar kısa süre içerisinde atılmış olup madenin işlerlik kazanması amaçlanmıştır (BOA, İ.MVL. 48/922). Diğer yandan ise madene "sadakatle" hizmet edenler ödüllendirilmiştir. Madenin ustabaşısı Yorgi ve kalcıbaşısı Lazari'ye hizmetlerinden ötürü birer adet fes nişanı verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nişanlarla görevlilerin "şevk ve gayretleri"nin artacağı vurgusu yapılmıştır (BOA, İ.DH. 115/5829).

Gümüşkan'da işler yoluna koyulmaya çalışırken ortaya çıkan bir başka sorun ise ormansızlaşma olmuştur. Dinek Dağı'ndan temin edilen odun ve odun kömürü maden ocaklarında kullanılmaktaydı. Ancak dağın civarında yaşayan ahalinin maden için ayrılan yerlerden ağaç kesmeleri, tarla açmaları, hayvan otlatmaları ve ormanları yakmaları madenin işleyişine zarar vermekteydi. Maden Müdürü Ahmed Ağa merkeze gönderdiği bir kıta arızada yeni mağaralar bulunduğu ve bu sayede bir senede elde edilen gümüş ve kurşunun üç ayda elde edilebileceğinin anlaşıldığını bildirmiştir. Ahmed Ağa yaşanan bu olumlu gelişmeye rağmen kaza ve köy ahalsinin bölge ormanlarını tahrip etmesi sebebiyle maden için gerekli odunun iki sene dayanabileceğini, tahribatın engellenmesi halinde ise bölgede beş sene içerisinde ağaçların çoğalacağını bildirmiştir (Ergün vd. 2017: 185-186; BOA, DRB.d. 1048/13). Bölgeye araştırma yapmak üzere giden Maden Başmühendisi Mösyö Pauliny ise şu değerlendirmede bulunmuştur (Ergün vd. 2017: 185-186):

"...madenin hasılatının öncekilerden daha ziyade olduğunu ve şu anda yirmi üç kıyye gümüş ve elli kıyye simli kurşun mevcut olduğunu ve kaza ve köyler ahalsinin kendilerine tahsis edilen yerlerden ağaç kesmeyip maden için kömür yapılan yerlerden ağaç kestiklerini ve tarla yapmak ve hayvan otlatmak için boş yere ormanları ateşe vererek telef etmekte olduklarını ve bu durumun ileride madenin imalatına hanel verip sekteye uğratacağı aşkar olduğu..."

Yapılan incelemeler doğrultusunda 17 Ekim 1844'te Ankara sancağı Mutasarrıfı İsmet Paşa'ya, Keskin ve Sungurlu kazaları naiplerine ve Gümüşkan Maden-i Hümayun Müdürü

Ahmed Ağa'ya ormanların korunmasına yönelik bir ferman gönderilmiştir (Ergün vd. 2017: 57). Bu hükümden bir hafta sonra ise İsmet Paşa tarafından maden işleri için Ahmed Ağa'ya 40.000 kuruş gönderilmiştir (BOA, TS.MA.e 1213/36). Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nda çalışan madencilerin ihtiyacı olan zahire ve fırınlara gerekli kal kütükleri de düzenli bir şekilde temin edilmeye çalışılmıştır. Bu işler için 1846'da 50.000 kuruş ayrılmıştır (BOA, TS.MA.e 1217/34). 1847 yılında da Gümüşkan Maden-i Hümayun Müdürü Ali Rıza madenin ihtiyaçları Ankara emval sandığından 100.000 kuruş talep etmiştir (BOA, TS.MA.e 1224/12).

Gümüşkan Maden-i Hümayunu ve Dinek Keskini kazasının güvenliğinin sağlanması ve vergilerin toplama işlerinde istihdam edilmek amacıyla Ocak 1847'de Ankara eyaleti zabtiye neferlerinden biri çavuş olmak üzere süvari, piyade ve derbentçi olarak toplamda 16 kişi tayin edilmiştir (BOA, A.JMKT. 65/56). Bölgede güvenliğin artırılmasının ardından Gümüşkan Maden-i Hümayunu'na bağlı olan kazaların artırılarak maden üretiminin daha verimli bir şekilde yürütülmesi düşünülmüştür. Çankırı Muhassıllığına bağlı Kalecik Keskini'nin, Çankırı'ya uzaklığı 15 saat iken Gümüşkan Maden-i Hümayunu'na 5 saat uzaklıkta olması ve köylerin Maden'e bağlı olan Dinek Keskini ile iç içe geçmesi ortaya karışık bir durum çıkarmıştır. Gümüşkan Maden-i Hümayunu Müdürü Ali Rıza, daha önce madene bağlanmış olan Dinek Keskini ve Sungurlu kazaları gibi Kalecik Keskini'nin de madene bağlanmasını talep etmiştir. Yapılan incelemelerin ardından 3 Aralık 1847'de Kalecik Keskini de Maden'e bağlanmıştır (BOA, İ.MVL. 109/2501).

Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nda 1847-1848 yıllarında kıtlık nedeniyle arz-talep dengesinde bozukluk yaşanmıştır. Bu tarihten önceleri çıkarılan gümüşün her dirhemi ve kurşunun her kıyyesi 30 para karşılığında madenci amelesinden satın alınmaktaydı ve ameleye günlük ekme parası olarak 8'er para verilmekteydi. Ancak daha sonraları rayiç üzerinden ödemelerin yapılması artan ekme fiyatları nedeniyle madencilere karşı haksızlığa sebep olmuştur. Bu durum karşısında öncelikle 24 paraya satılan ekmeğin fiyatının 8 paraya düşürülmesi üzerinde durulmuşsa da bundan vazgeçilmiştir. Çözüm olarak ise "emsali vecihle" ameleden alınan gümüş ve kurşun fiyatına 10'ar para zamlı 40 paraya yükseltilmesine karar verilmiştir (BOA, İ.MVL. 122/3128). Bölgede ücret düşüklüğüyle ilgili bir başka şikâyet ise Tabanlı Aşireti Sarbanbaşı İsmail tarafından dile getirilmiştir (BOA, TS.MA.e 1220/40). Tabanlı Aşireti, Gümüşkan Maden-i Hümayunu'ndan elde edilen madenleri develere yükleyerek İstanbul'da Üsküdar İskelesi'ne nakletmekteydi. Tabanlı Aşireti'ne kantar başına verilen 50 kuruş nakliye ücretinin az olması ve aşiretin vergilerin "ağırca" olması sebebiyle bir zam yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda madende üretilen kurşunun "bir kıyyesi geriye bırakılmamak üzere" nakliye ücreti 90 kuruşa çıkarılmıştır (BOA, İ.MVL. 182/5450).

Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nun idaresinde 1850-1851 yıllarında birkaç defa müdür değişerek emaneten ihale edilme çalışmaları yürütülmüştür (BOA, İ.MVL. 173/5152;

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

BOA, MVL. 327/54; BOA, İ.MVL. 204/6510). En sonunda Ankara'nın ileri gelenlerinden Dergah-ı Âli Kapıcıbalarından Selahattin Ağa bölgeye müdür olarak atanmış ve kendisinden duyulan memnuniyet ifade edilmiştir (BOA, İ.MVL. 204/6510; BOA, A.İ.MKT.UM. 54/28). Selahattin Ağa 27 Ekim 1851'den itibaren madeni emaneten idare etmeye başlamıştır (BOA, İ.MVL. 223/7534). 1853'te Kırım Savaşı'nın başlaması üzerine "mühimmat-ı ihtiyatiye" imali için kısa süre içerisinde 300.000 kıyye kurşuna ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda Gümüşkan Madeni Hümayunu'nda bulunan kurşunun Tabanlı Aşireti develeriyle seri olarak İzmir'e nakledilmesine yönelik emir gelmiştir. Maden Müdürü Selahattin Ağa en kısa sürede yaklaşık 80.000 kıyye kurşunun İzmir İskelesi'ne nakledileceğini belirtilmiştir (BOA, MVL. 265/57). Ayrıca madende kurşun biriktikçe Tabanlı Aşireti develeriyle bekletilmeksizin gönderilmesi isteği de ifade edilmiştir (BOA, MVL. 265/57). Ancak aradan yaklaşık 6 ay geçtikten sonra muhtemelen baskılardan dolayı Selahattin Ağa istifa etmiş ve yerine Hazine-i Hassa-i Şahane Muhasebesi Ketebesinden Ali Rıza Efendi tayin kılınmıştır (BOA, İ.DH. 299/18883). Kırım Savaşı boyunca Gümüşkan'dan Tabanlı Aşireti tarafından develerle Üsküdar ve İzmir iskelelerine yoğun bir şekilde kurşun nakledilmiştir. Üsküdar İskelesi'ne nakledilen kurşun nedeniyle 5-6 gün karadan yolculuk yapılması deve sahipleri açısından oldukça zor bir durum ortaya çıkarmaktaydı. Bu konunun yetkili makamlara iletilmesinin ardından kurşunun İzmir İskelesine nakledilerek buradan gemilerle Üsküdar İskelesi'ne ulaştırılması kararlaştırılmıştır (BOA, HH.THR. 1256/16; BOA, TS.MA.e 1216/76; BOA, TS.MA.e 1218/32). Bu doğrultuda nakliyat işlemleri yürütülmüştür. Kırım Savaşı'nın ardından ise Ali Rıza Efendi "sû-i hareket" nedeniyle görevinden azledilirken yerine Hüseyin Hüsnü Efendi tayin edilmiştir (BOA, A.İ.MKT.NZD. 217/29).

1860 yılına gelindiğinde Gümüşkan Maden-i Hümayunu cevher sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Araplı mağarası kapanmış olup yeni kazılan 3 mağaradan çok az miktarda cevher tespit edilmesi nedeniyle harcanan masraf ve memur maaşının beyhude israf olacağı anlaşılmıştır. Madenin önceki senelere ait muhasebe kayıtları da incelendiğinde hazinenin yararına yeterince fayda sağlamadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle madende işlerin durdurulması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ancak madenin aniden kapatılması madencilere yönelik haksızlığa sebep olacağını göstermiştir. Çözüm olarak ise madenin muteber bir kefalet altında madencilere ihale edilmesi düşünülmüştür. Buna göre madencilere masrafları kendilerine ait olmak üzere elde edilecek olan hasılatın 1/5'ini karşılıksız olarak devlete vermek şartıyla madenin ihale edilmesi teklifi sunulmuştur. Anlaşma sağlanması durumunda borçların taksit halinde ödenmesi için de taahhüt yapılacağı belirtilmiştir. Gümüşkan Maden-i Hümayunu Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi madende ustabaşı ve ustalar ile bu doğrultuda bir görüşme gerçekleştirmiştir. Madenciler fakir bir halde bulduklarından böyle bir anlaşma altına giremeyeceklerini, gerekli masrafların karşılandığı takdirde bedenen çalışabileceklerini ifade etmişlerdir. Zaten bölgede 3 mağarada 14 ay boyunca devam eden çalışmalarda 2 mağaradan hiçbir sonuç alınmamış, sadece 1 mağarada kurşun cevherine

rastlanmışsa da bunun için de su yolu kazılmasının büyük miktarda masrafa ve 1 seneye ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle yapılan görüşmeler neticesinde madenin muhasebesinin görülmesi, gerekli alet ve edevatlarının muhafaza altına alınması ve madende bulunan memur ve hademelerin de işten çıkarılarak madenin kapanmasına karar verilmiştir. Sonraki süreçte madencilerin çoğu ziraat ve ticaretle meşgul olmayı düşünürken bir kısmının ise istekleri doğrultusunda Akdağ ve Kozandağı madenlerine gönderilmesi uygun görülmüştür. Son olarak ise bölge madencilerinin borcu olan 222.316,5 kuruşun taksitler halinde tahsil edilmesine karar verilmiştir (BOA, A.İMKT.NZD. 313/11). Böylelikle Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nun çalışması durdurulmuştur. 1867'de bölgenin yeniden canlandırılmasına yönelik yapılan bir tahkikatta madenin kapanma sebepleri incelendiğinde idarede yapılan yolsuzluklar ve bakayasının tahsilinin zorlaştığı tespit edilmiştir. Hazinesin menfaati için madenin çalıştırılması konusunun ise Maden-i Hümayun Meclisi'nde etraflıca görüşülmesi gerektiği Ticaret Nezareti'ne bildirilmişse de bir netice elde edilememiştir (BOA, MVL. 730/28).

2. Denek Madeni

Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nda faaliyetlerin durdurulması üzerinden yaklaşık 30 yıl geçtikten sonra bölgede 1888'de yeniden maden araştırma çalışmaları başlamıştır. (BOA, ŞD. 324/20). Ancak bu süreç boyunca Osmanlı maden hukukunda önemli birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Madenlere yönelik olarak 1861, 1869 ve 1887'de ardı ardına 3 tane nizamname yürürlüğe girerek maden hukukunun esasları günün şartlarına uygun olarak tanzim edilmeye çalışılmıştır. 1861 ve 1869 Nizamnamesi ile ecnebi tebaaya maden ihalelerine hissedar olarak katılma olanağının tanınması ve yabancılara ferden veya şirket halinde maden imtiyazı hakkı tanınmıştır. Bu durum ise Osmanlı madenciliğinde yabancı sermayenin tahakküm kurmasının önünü açmıştır. 1887 Maden Nizamnamesinde de önleyici tedbirler alınmaması sebebiyle bu etki iyice kendini göstermeye başlamıştır (Er 2023: 57). Maden fermanlarının dağılımı incelendiğinde yabancı etkisi açıkça kendisini göstermektedir. Ökçün'e göre yabancı spekülörlerin birçoğunun imtiyaz fermanı alma amaçları işletmekten ziyade daha yüksek kârla başkalarına devretmekti (1969: 806-809). Maden hukukunun oluştuğu bu yeni dönemde devlet eliyle emaneten maden işletilmesinden ziyade ihale ve imtiyaz usulü uygulanmaya başlanmıştır (Tızlak 1995: 82).

Ankara vilayeti dahilinde Kırşehir sancağının Keskin kazasında eskiden Gümüşkan olarak adlandırılan bölgenin Dinek Dağı'nın civarında olması nedeniyle Denek Madeni (Dinek Madeni) olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Denek Madeni'yle ilgili olarak Orman ve

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

Maden İdare-i Umumisi² tarafından yapılan değerlendirmelerde madenin önceleri³ Hazine-i Hassa-i Şahane Nezaretince emanet usulünce idare olunduğu ancak daha sonrasında hasılatın masraflarına karşılık gelmediğinden metruk kaldığı ifade edilmiştir. Madene incelemeler yapmak üzere bir memur gönderilerek numuneler alındıktan sonra tahlil sonucuna⁴ ve memur raporuna göre "usul-ü cedide" üzerine imalat yapılırsa fayda sağlanacağı anlaşılmıştır. Henüz yeni yürürlüğe girmiş olan 1887 Maden Nizamnamesi doğrultusunda madenin haritasının tanzim edilerek müzayedeye koyulması kararlaştırılmıştır. 20 Eylül 1888'de maden ihalesi muhtelif gazetelerde ve ilan varakalarıyla neşrolunmuştur. Bu ihaleye sadece Agob Boşnakyan Efendi'nin talip olmasının ardından 13 Mart 1890'da ihaleye yönelik mukavelename ve şartname onaylanmıştır (BOA, ŞD. 324/20; BOA, İ.MMS. 110/4737). Mukavelenameye göre Ankara vilayeti dahilinde Kırşehir sancağına bağlı Keskin kazasındaki Denek Madeni 99 sene müddetle Agob Boşnakyan'a ihale olunmuştur. Madenin harf ve imali için 314 cerib arazi belirlenmiştir. Cerib başına 10'ar kuruştan toplamda 3.140 kuruş resm-i mukarrer her sene mart başında maden idaresi veznesine ödenecekti, aksi taktirde mültezimden %9 oranında faiz alınacaktı. Mültezim madenden çıkarılacak olan simli kurşundan⁵ %5 resm-i nisbî ödeyecekti. Boşnakyan ayrıca bedel-i maktu olarak yıllık 1.000 kuruş ve bir defaya mahsus ferman harcı olarak da 200 Osmanlı altını verecekti. Mukavele simli kurşun madeni üzerinden gerçekleştiğinden bölgede başka cins maden bulunduğu taktirde ayrıca ihalesinin gerçekleşeceği belirtilmiştir. Boşnakyan Efendi 2 yıl içerisinde madenin kurulmasına ve imale başlamasından sorumlu tutulmuş olup aksi taktirde ihalenin feshedileceği mukavelede yer almıştır (BOA, İ.MMS. 110/4737; BOA, MV. 52/6). Mukavelenin yanı sıra mültezim tarafından imzalanan şartnamede ise madenin çıkarılması ve işlenmesine yönelik olarak uyulması gereken kurallar genellikle Maden Nizamnamesine atıf yapılarak belirtilmiştir (BOA, İ.MMS. 110/4737). Şartnamede özellikle şu husus dikkat çekmektedir: Madenin ihale hududu dahilinde herhangi bir zamanda demiryolu geçirilecek ve kamu yararına yol veya inşa yapılacak olursa mültezimin hiçbir suretle tazminat davasına hakkı yoktu. Bunların eğer simli kurşun yataklarının mahreçleri üzerinden geçmesi gerekirse, ortaya

2 Toplantıda şu isimler yer almaktaydı: Orman ve Maden Müdür-i Umumisi Bedros Kuyumcuyan, Orman Heyet-i Fenniyesi Reisi Mehmed Nazif, Muhasebe Müdürü, Maden Heyet-i Fenniyesi Reisi, Tahrirat Müdürü, Evrak Müdürü (BOA, ŞD. 324/20).

3 Burada kastedilen yer 1820-1860 yılları arasında işletilen Gümüşkan Madeni Hümayunu'dur.

4 Orman ve Maâdin Mecmuası'nda yer alan bilgide madene ait numune sonuçları şu şekildedir: "Ankara vilayeti dahilinde Kırşehir sancağının Keskin kazasında bir kıta simli kurşun madeni zuhur etmiş ve celb edilen 2 parça numunesi tahlil ettirildik de birisi küçük fasetalı simli kurşun madeni olup %50 kurşun ve 10.000'de 8 kısım gümüş yani 1.000'de 50 cedid kıyye cevherden 800 cedid dirhem gümüş hasil olmuş ve diğeri dahi küçük fasetalı simli kurşun madeni olup %40 kurşun ve 10.000'de 11 kısım gümüş yani 1.000 cedid kıyye cevherden 1.100 cedid dirhem gümüşü havi olduğu tebeyyün etmiş ve bu madenin dahi muktedir ve mü'temen talibe ihalesi zımında muamele-i nizamiyesi derdest icra bulunmuştur." (Orman ve Maâdin Mecmuası 1305: 198-199).

5 Gümüş içeriği yüksek olan kurşun madenlerine "Simli (gümüş) Kurşun Madeni" adı verilir ve simli kurşun madeninde sim ile kurşunun ayrı ayrı elde edilebilmesi mümkündür (Özlü ve Demir 2018: 89).

çıkacak olan zararın incelenmesi için bağlı olunan mahkemenin hükmü üzerine karar verilecekti. Ancak madenin bulunduğu bölgede, maden yataklarıyla mahreçleri üzerinde istihkam veya askeri yol inşası durumunda, istihkam inşası gerekip de mağara ve binaların yıkılması gerektiğinde ve son olarak askerî harekât dolayısıyla maden kısmen/tamamen tatil ettirildiğinde mültezimin hiçbir suretle zarar talebine hakkı olmayacaktı (BOA, İ.MMS. 110/4737).

Agob Boşnakyan, Denek Madeni'nde simli kurşun imtiyazını almasından yaklaşık 6 ay sonra İngiltere tebaasından George Gadral'a devretmek istediğini gerekli makamlara bildirmiştir. Yapılan inceleme sonrasında madene ait bedel-i maktu ve resm-i mukarrer ödendiğinden 1887 Maden Nizamnamesi'nin 5. Maddesi gereğince devir işlemi onaylanmıştır (BOA, A.İDVN.MKL. 32/16; "Maâdin Kısmı" 1309: 93). Gadral, kısa bir süre sonra simli kurşun imtiyazını aynı şartlarla Fransız tebaasından Pol Eskudiye devretmiştir (1323 Senesi Maâdin İstatistiği 1325: 32-33). İmtiyazla ilgili olarak şu yorumda bulunulmuştur (BOA, BEO. 3055/229073):

"Memâlik-i Mahrûse-i Şahane dahilinde maden imalatının doğrudan doğruya ecnebi şirketlere ihalesindeki memnuiyet-i nizamiye malum olmasına nazaran mevzubahis olan madenin mezkûr şirkete devri usul ve kavaid-i mevzua ile gayr-ı kabil-i tevfiğ görülmüş olmağla..."

Ancak Eskudiye bu ihaleyi doğrudan doğruya değil devr yoluyla aldığından imtiyaz iptal edilmemiştir. Esküdiye tarafından işletilmeye başlanılan Denek Madeni'nde 1906'dan itibaren simli kurşun elde edilmiştir.

Tablo 1: Denek Madeni'nde Simli Kurşun Üretimi

Tarih	Fiyat		Miktar		Kıymet	
	Kuruş	Para	Ton	Kilo	Kuruş	Para
1906	908	11	45	000	40876	00
1907	721	11	495	000	357031	00
1908	405	14	391	100	158538	00
1909	451	28	495	000	268144	00
1910	1800	00	195	000	351000	00
1911 ⁶	1806	08	371	500	671000	00

Kaynak: 1323 Senesi Maâdin İstatistiği 1325: 88-89; 1324 Senesi Maâdin İstatistiği 1326: 50; Memâlik-i Osmaniyenin 1325-26-27 Senelerine Mahsûs Maâdin İstatistiği 1330: 151-161.

6 Hamdi Sami, Anadolu madenlerine yönelik yaptığı değerlendirmede Denek Madeni'nden 1911 yılında 371 ton simli kurşun ihraç edildiğini ifade etmiştir (1340: 227).

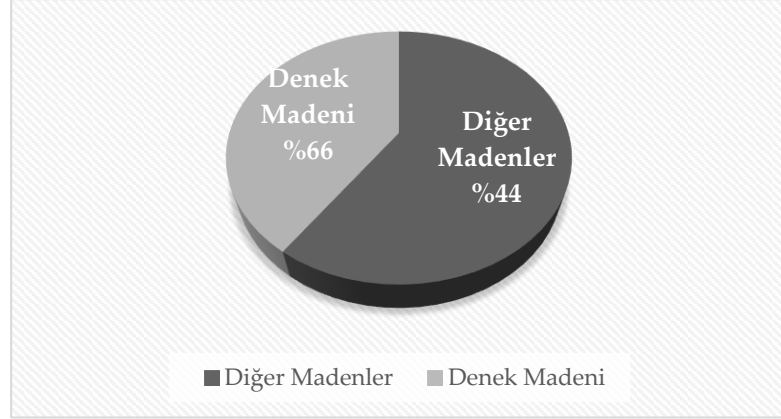

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

Osmanlı'da 1906-1911 yılları arasında 3336 ton 455 kilo simli kurşun madeni çıkarılmıştır. Grafik 1'de görüldüğü üzere Osmanlı'da 1906-1911 yılları arasında üretilen simli kurşun madenin %66'sı Denek Madeni'nden sağlanmıştır.

Grafik 1: Osmanlı'da 1906-1911 Yılları Arasında Simli Kurşun Üretimi

Kaynak: 1323 Senesi Maâdin İstatistiği 1325: 80-81; Memâlik-i Osmaniye'nin 1325-26-27 Senelerine Mahsûs Maâdin İstatistiği 1330: 138-139.

Esküdiye 1907'den itibaren madenin modernize edilmesi için önemli hamleler yapmıştır. Avrupa'dan barut, pamuklu fitil ve kapsül getirtilerek bir süre baruthanede hıfzedilmiş ve daha sonrasında Denek Madeni'ne nakli gerçekleştirilmiştir (BOA, ZB. 474/1; BOA, ZB. 384/26). Denek Madeni Müdürü Hektor Vasilyadi 1908 yılında madende tathirhane⁷ kurmak amacıyla girişimde bulunmuştur. Tathirhane için 145 kalemden oluşan alet edevat listesi oluşturularak bunların gümrük vergisinden muaf tutulmasını talep etmiştir. Malzemelerin tathirhane için gerekli olup olmadığı öncelikle Maden Heyet-i Fenniyesi ve Sanayi Müdüriyeti tarafından incelenmiş ve uygun görülmüştür (BOA, ŞD. 1226/7; BOA, BEO. 3480/260975). Ancak konuya dair olarak Osmanlı makamlarının farklı değerlendirmeleri nedeniyle yıllarca sürüncemede kalmasının ardından malzemelerin gümrükten muaf tutulmasına izin verilmiştir (BOA, BEO. 3480/260975; BOA, ŞD. 1237/13).

Tablo 2: Denek Madeni'nden Simli Kurşun Nakliyatı

Cevher Türü	Ton	Kilo	İmrariye Tarihi	Gönderilen İskele
Muzab ⁸	60		19 Haziran 1907	
Muzab	60		7 Temmuz 1907	
Ham Cevher	195		30 Haziran 1907	Haydarpaşa
Ham Cevher	180		10 Mart 1908	

⁷ Madenin içerisinde bulunan elementin kimyasal oranı yükseltmek için yapılan kimyasal işlem yeri (Bayraktar ve Gültekin 1979: 155).

⁸ Eritilmiş cevher.

Ham Cevher	210	600	15 Haziran 1908	
Ham Cevher	195		12 Aralık 1908	Yunanistan
Ham Cevher	147		17 Ağustos 1909	Leondarion
Muzab	45		8 Ekim 1910	Yunanistan
Muzab	30		16 Kasım 1910	Yunanistan
Muzab	15		16 Kasım 1910	Yunanistan
Muzab	30		17 Aralık 1910	Yunanistan
Muzab	30		11 Ocak 1911	Yunanistan
Muzab	60		8 Nisan 1911	Marsilya
Muzab	60		15 Mayıs 1911	Marsilya
Muzab	60		31 Mayıs 1911	Marsilya
Muzab	60		22 Haziran 1911	Marsilya
Muzab	60		22 Temmuz 1911	Marsilya
Muzab	60		17 Ekim 1911	Marsilya
Muzab	11	600	18 Ocak 1912	Marsilya
Muzab	60		9 Mart 1912	Marsilya
Muzab	12	300	8 Nisan 1914	Yunanistan

Kaynak: MTA, No. 686.

Tablo 2’de görüldüğü üzere Denek Madeni’nde üretilen simli kurşun 1908’den itibaren Yunanistan ve Fransa’ya ihraç edilmiştir. Balkan Savaşları nedeniyle madende üretim durmuş olup sonrasında tekrar başlamıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanı Osmanlı’da işçi hareketleri ve örgütlenmeler açısından önemli bir dönüm noktası olduğundan grev sayısında artış gerçekleşmiştir. Madencilik sektörü de bu anlamda öne çıkan alanlardan biri olmuştur (Yıldırım 2013: 114, 231). Ekim 1910 yılına gelindiğinde Denek Madeni’ndeki madenciler çalışma şartlarından dolayı grev yapmışlardır. Maden Müdürü Hektor Vasilyadi, Osmanlı makamlarına gönderdiği bir arzualde madende 1 aydır grevin sürdüğünü, greve katılmayan işçilerin çalışmasına engel olduğunu, madendeki kuyu ve ocaklara zarar verildiğinden madende üretimin durduğu ve büyük miktarda zarar meydana geldiğinden yakınmıştır. Vasilyadi bu durum karşısında mahalli hükümete müracaat ettiği halde sorumlular hakkında herhangi bir önlem alınmadığını ifade ederek bir an önce gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Dahiliye Nezareti, 17 Aralık’ta Ankara vilayetine serian gerekli önlemlerin alınması gerektiğini bildirmiştir (BOA, DH.İD. 107/15). Esküdiye adına maden müdürü Vasilyadi 19 Aralık’ta Dahiliye Nezareti’ne gönderdiği yazıda mevcut durumu özetleyerek kayıtsızlıktan şikâyet etmekteydi (BOA, DH.İD. 107/15):

“Geçen şehir-i teşrinievvelde beri bazı kesanın ilkaât ve tesvilâtı neticesi olarak amele tarafından tatil-i eşgal olundu. Ve bunun neticesi olarak işlerine devam etmek isteyen amele tahdidatla çalışmaktan men’ edildiklerinden maada kuyularda ve istihraç maâdine mahsus imalathanede birdenbire vaki olan inkıta muamelat-ı münasebetle madden dahi külliyetli zarar ve ziyân müeddî oldu. Hukuk-u meşruamızın temin-i ceryanı için lazım gelen himayenin bî-dirîğ emrinde gerek hükümet-i mahalliyeye ve gerek Orman ve Maâdin Nezaretine vuku bulan müracaat mütevelliyemize rağmen yeniden

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

ameliyata başlamak için hiçbir tedbire tevessül edilmedikten başka hükümetin bu vecihle vaki olan batâeti şevkleri bir kat daha teşvik ve teşçi etmiş dahi ahiren madenin ileri gelen memurlarından birinin kendi ikametgahında muamele-i tecavüzkaraneye şiddetli surette hedef olunmasına sebebiyet vermiştir. Bizi şiddetli surette ihzar eylemekte olan bu ahval-i müessifeye karşı mahal-i mezkûr da emniyet ve intizamın temin hüsn-i ceryanı emrinde icab edenlere evamir-i lazımenin ita buyrulmasını istirham eyleriz. Yoksa birçok mesai ve nakden fedakarlıklar ihtiyarıyla hususa getirilen ve terfisine tebeddül gayret eylemekte olan bu sanayi-i cedide-i mahalliyenin hüsn-i suretle devam ve temşiti bizim için gayr-ı mümkün olacağı arz ve beyan olunur.”

Vasilyadi'nin belirttiği hususlar doğrultusunda Dahiliye Nezareti, Ankara vilayetine bir kez daha yazı göndermiştir. 8 Ocak 1911'de Keskin Jandarma Kumandanlığı'nın yazısında, maden devriye memuru Haydar Onbaşı'nın incelemelerine göre bölgede bir saldırının meydana gelmediği bildirilmiştir. 14 Ocak'ta ise Kırşehir mutasarrıflığının tahriratına göre madencilerin iş bırakmasının temel nedeni yevmiyelerinin düşüklüğünden kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca gerekli tedbirlerin alındığı ifade edilmiş olup madende yaşanan bu kısa süreli kriz son bulmuştur (BOA, DH.İD. 107/15).

I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından Denek Madeni'nde üretim durmuştur. 1916-1917'de Alman uzmanlar madene yönelik incelemelerde bulunarak yeniden aktif hale getirilmesinin iyi sonuçlar vereceğini tespit etmişlerdir (BCA, 30-10-0-0/175-208-7).⁹ 1924 yılına maden gayri faal bir haldeydi (Muslihiddin Safvet 1341: 16). Denek Madeni'nin imtiyaz sahibi Pol Esküdiye gözükmeye nedeniyle 1927'de çıkarılan bir kararname ile “madenin adem-i imali” nedeniyle imtiyaz feshedilmiştir (BCA, 30-18-1-1/22-86-8). Bundan sonraki süreçte Denek Madeni'nin yeniden işler hale getirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür (Vakit 29 Aralık 1929; Ulus 28 Mayıs 1937). 1935'te Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün kurulmasının ardından bölgede maden mühendisi ve jeologlar aracılığıyla çalışmalar yürütülmüştür. Bu doğrultuda 1938'de maden mühendisi François Millet “Denek Simli Kurşun Madeni Hakkında Rapor”¹⁰ hazırlamış olup ayrıca bir de imalat haritası tanzim etmiştir (Millet 1938,

9 Almanların madene yönelik değerlendirmeleri şu şekildedir (BCA, 30-10-0-0/175-208-7): “Maatteessüf bu ocak şimdi kabil-i istifade bir halde değildir. Cevher: Kibrit, rasas ve ¼'ü de piritden mürekkeptir. Moloz yığınlarında külliyatlı miktarda pirit mevcuttur. Çünkü şirket mesaisini yalnız simli kurşun çıkarmaya hasretmiştir. Tabakatü'l Arz müessesesi tarafından yapılan kibrit tahlil tecrübesi netayic-i atiyi vermiştir: %50,2 kurşun, beher tonda 404 gram gümüş, eser halinde beher tonda 1 gramdan az altın. Hafriyat işlerine girişmek muvafık görülmektedir. Bilhassa Ankara-Sivas şimendifer hattının ikmalini müteakip, maden mahallinin en yakın şimendifer istasyonuna mesafesi yalnız 20km (Halbuki şimdi Ankara'ya 80 km) olacağından madenin nakliyatı son derece ehven olacaktır.”

10 Millet raporun sonuç kısmında özellikle şu noktalara dikkat çekmiştir (1938, No. 779): “Denek Madeni, hiç bir nakil vasıtasının mevcut bulunmadığı bir anda istismara vazedilmesi hakiki bir çılgınlık olan mütevazi bir madendir. Bugün, Denek Mevki'ni bir demiryolu durağına 18 km mesafeye yaklaştırmış olan büyük demiryolu

No. 779). Jeolog V. Kovenko ise Denek Madeni'nde incelemelerde bulunarak 1939-1940 yılında 3 muhtıra, 1 rapor ve jeolojik haritalar hazırlamıştır (Kovenko 1939, No. 844; Kovenko 1939, No. 967; Kovenko 1940, No. 1042; Kovenko 1940, No. 1140). Kovenko inceleme sonuçlarında madende cevher bulma ihtimalinin çok az olduğunu ifade etmiştir (Kovenko 1940, No. 1140). Bundan sonraki süreçte ise maden âtil bir halde kalmıştır.

3. Keskin'de Denek Madeni Haricinde Maden Arama ve İşletme Girişimleri

Tarihi olarak uzun süre işletilen Denek Madeni haricinde Keskin'de 1908-1910 yılları arasında çeşitli maden taharri ruhsatnameleri alınmıştır. Ankara vilayeti, Kırşehir sancağına bağlı Keskin kazasında bakır ve simli kurşun madeni araştırılması amacıyla Osmanlı tebaasından Kuyumcubaşı Keşişoğlu Nikola, Kasabyan Karnik, Andon Tekerliyan, Kozmaoğlu Sava ve Mesail Kirkoroğlu Efendiler'e izin verilmiştir. 14 Kasım 1908 tarihli ruhsatname devlet ve hususi araziden oluşan 15.000 dönümlük bölgeyi kapsamaktaydı. Yine aynı tarihte bölgede 15.000 dönümlük devlet arazisine simli kurşun madeni aramak amacıyla Osmanlı tebaasından Marya Keşişoğlu, Kasabyan Bedros, Denek Madeni'nden Yani Kirkoroğlu, Kozmaoğlu Filo ve Petro Tekerliyan Efendi'ye izin verilmiştir (1324 Senesi Maâdin İstatistiği 1326: 10-13). Ancak bu iki ruhsatname ile ilgili olarak herhangi bir gelişme yaşanmamıştır.

26 Mayıs 1909'da Keskin'e bağlı Kavukoba köyünde simli kurşun madeni aramak amacıyla Osmanlı tebaasından Gazaryadis, Yani Kirkoroğlu, Marya Kirkor Gazaryadis, Kozma Kalçonidis, Poliski Yusufidis, Moisoğlu Lazari Efendiler ruhsat almışlardır. Araştırma yapılacak bölgenin 9.267 dönümü devlet arazisi ve 733 dönümü ise sahipli arazi olmak üzere toplamda 10.000 dönümlük bir bölgenin imtiyazı verilmiştir (Memâlik-i Osmaniye'nin 1325-26-27 Senelerine Mahsûs Maâdin İstatistiği 1330: 38-39). Bu imtiyazla ilgili olarak 1914 yılına geldiğinde 33 hisse bulunmakta olup hisselerin bir kısmı ortaklar arasında birbirine devredilmişse de madenin işletilmesine yönelik herhangi bir girişim söz konusu olmamıştır (BOA, BEO. 4266/319943; BOA, ŞD. 1249/3; BOA, MV. 186/13).

Keskin kazasına bağlı olan Halkalı karyesinde 10.000 dönümlük arazide simli kurşun, bakır, çinko, arsenik araştırmak amacıyla İngiltere tebaasından Edvar Vitel, Yunan tebaasından Yani Sinodino ve Estelyo Desperi 28 Aralık 1910'da ruhsat almışlardır (Memâlik-i Osmaniye'nin 1325-26-27 Senelerine Mahsûs Maâdin İstatistiği 1330: 68-69). Bölgede yapılan araştırma sonucunda maden numuneleri alınmıştır. Buna göre numunede %72,82 kurşun,

şebekesinin inşasından sonra iktisadi şartlar kamilen değişmiştir...Yapılan keşifler, ya rasyonel bir şekilde işletilme istidadında olma bir madenin meydana çıkarılması ümidi ile araştırmaların tamik edilmesini muhik gösterecek, yahut nispeten az masraflı olsa bu çalışmaların neticeleri menfi olacak ve bu takdirde şimal madenin zengin küçük sütunlarını istismar etmek sureti ile sarf edilen paraların bir kısmı telafi edilecektir. Ticarete elverişli istihsalat el tekneleri ile, yani hemen hemen tesisat lazım gelmeksizin yapılacak eleme ve yıkama ile elde edilecektir."

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

%1,22 bakır ve bir tonda 1.250 gram gümüş tespit edilmiş ve madenin imale elverişli olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda 3 ortak 1912'den itibaren madenin imtiyazını alma girişimlerinde bulunmaya başlamıştır. Ancak bu sırada Balkan Savaşları'nın başlaması nedeniyle girişimden 1914'e kadar herhangi bir sonuç elde edilememiştir (BOA, ŞD. 1250/39; BOA, ŞD. 1250/42). Osmanlı makamları tarafından Ağustos 1914'te yapılan değerlendirmeler sonucunda 1906 Maden Nizamnamesine uygun olarak bölgenin ihale edilmesi uygun görülmüştür (BOA, İ.DUİT. 22/33). Bu doğrultuda 29 Ağustos'ta mukavename ve şartname hazırlanmıştır. Mukaveleye göre Keskin kazasının Halkalı köyünde tespit edilen bakırlı simli kurşun imtiyazı 99 sene müddetle İngiltere tebaasından Edvar Vitel, Yunan tebaasından Yani Sinodino ve Estelyo Despiri'ye verilmiştir. Madenin harf ve imali için 446 cerib arazi belirlenmiştir. Cerib başına 10'ar kuruştan toplamda 4.460 kuruş resm-i mukarrer ile resm-i mukarrerin %6 hesabıyla teçhizat-ı askeriye akçesi olarak 267 kuruş 60 santimin mültezim tarafından her sene mart ayı başında Ticaret ve Ziraat Nezareti vasıtasıyla Maliye Nezareti'ne ödenmesi kararlaştırılmış olup aksi taktirde faiz işleyeceği belirtilmiştir. Mültezim madenden çıkarılacak cevherin brüt geliri üzerinden %5 resm-i nisbî ve resm-i nisbînin %6 hesabıyla teçhizat-ı askeriye ödeyecekti. Ayrıca net gelirden de %5 kuruş ve %5 para teçhizat-ı askeriye için alınacaktı. Mültezim tarafından Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bir defalığına ferman harcı olarak 150 lira ve teçhizat-ı askeriye akçesi olarak da 9 lira ödenmesi uygun görülmüştür. Mültezim ferman tarihinden itibaren 6 ay içerisinde belirtilen vergileri ödemekle zorunlu tutulmuş olup aksi taktirde ihalenin feshedileceği belirtilmiştir. En geç ise 2 yıl içerisinde madenin kurularak üretime başlanması mecburi tutulmuştur. Mukavenameye madenin bulunduğu mevki ve civar maden yataklarıyla mahreçleri üzerinde istihkam, yol ve askeri bina inşası gerektiğinde, mağara ve binaların yıkılması veya askeri hareket için faaliyetlerinin kısmen veya tamamen durdurulması durumunda mültezimin hiçbir suretle zarara yönelik tazminat talep edemeyeceği özel olarak belirtilmiştir (BOA, İ.DUİT. 22/33). Mültezim tarafından imzalanan şartnamede ise madene yönelik teknik konular genellikle Maden Nizamnamesine atıf yapılarak izah edilmiştir (BOA, İ.DUİT. 22/33). 23 Eylül 1914'te çıkarılan irade-i seniyye ile madenin ihalesi yürürlüğe girmiştir (BOA, İ.DUİT. 22/33; BOA, BEO. 4312/323374; BOA, BEO. 4312/323377).

Osmanlı Devleti'nin 29 Ekim 1914'te I. Dünya Savaşı'na dahil olması maden imtiyazları açısından yeni kararlar alınmasına sebep olmuştur. 2 Ocak 1915'te yayınlanan talimata göre düşman devletlerin tebaasından olanların üzerindeki maden ruhsatnamelerin iptal edilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, DH.İ.UM.EK. 5/88). Halkalı köyündeki üç imtiyaz sahibinden biri olan Edvar Vitel, İngiltere tebaasından olduğu ve "imtiyaz ferman-ı âlisi"¹¹

¹¹ Konuyla ilgili olarak 2 Ocak 1915 tarihli talimatnamenin 5. Maddesinde şu husus yer almaktaydı (BOA, DH.İ.UM.EK. 5/88): "Maden imtiyazı ferman alileri şeref-sâdır olup da henüz ashabı yedine verilmemiş ise iptali lüzumu bab-ı ali-i arz olunacak ve fakat ashabına verilen fermanların ahkâmına riayet edilecektir."

henüz verilmediğinden 14 Şubat 1915'te fesih gerçekleşmiştir (BOA, İ.MMS. 193/22; BOA, MV. 238/39; BOA, MV. 238/41; BOA, BEO. 4337/325249; BOA, BEO. 4338/325287). Aynı doğrultuda imtiyaz harcı ödenmediğinden Yani Sinodino ve Estelyo Despiri'nin de hisselerine ait maden imtiyazı 26 Şubat 1916'da feshedilmiştir (BOA, ŞD. 1254/30; BOA, İ.TZT. 1/49; BOA, MV. 241/267; BOA, BEO. 4400/329992). 1930'larda bu maden mekşuf madenler arasında yer almıştır (Kandemir 1932: 38).

Sonuç

Osmanlı Anadolu'nun birçok bölgesinde maden keşfi için yoğun çaba göstermiştir. Bu durumun neticelerinden biri olarak 1820'lerde Ankara vilayeti Kırşehir sancağına bağlı Keskin kazasında Gümüşkan madeni keşfedilmiştir. Kısa süre içerisinde Gümüşkan Maden-i Hümayunu olarak nitelendirilerek devlet tarafından emanet usulüyle işletilmeye başlanmıştır. Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nun canlandırılması ve güvenli bir hale getirilmesi amacıyla bir pazar kurulması ve civar kazaların madene bağlanması bölgeye verilen önemi göstermektedir. Bölgede bulunan Tabanlı Aşireti ise önemli bir misyon üstlenerek develerle İstanbul ve İzmid'e önemli miktarda maden taşımışlardır. Özellikle Osmanlı'nın Kırım Savaşı'ndaki kurşun ihtiyacı sırasında Gümüşkan Maden-i Hümayunu'ndan yoğun bir şekilde İstanbul ve İzmid'e nakliyat gerçekleştirilmiştir. Ancak bölgenin reformize edilmemesi, yolsuzluk yapılması ve cevherlerin tükenmesi gibi sebeplerle 1860 yılında madenin kapatılmasına karar verilmiştir.

Tanzimat'tan itibaren madencilik alanında kendini gösteren önemli gelişmeler Kırım Savaşı sonrasında Avrupalıların Osmanlı madenlerine olan ilgisinin artmasıyla daha da hızlanmıştır. Bu bağlamda 1861, 1869, 1887 ve 1906'da bir önceki tecrübelerden istifade edilerek, eksiklikler giderilerek ve günün şartlarına uygun olarak maden nizamnameleri yürürlüğe girmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı madenleri üzerinde yoğun bir yabancı tahakkümünün oluşması bir zamanlar işleyip daha sonra âtıl kalmış olan madenlerin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Keskin'de Gümüşkan Maden-i Hümayunu'nun mirası üzerinde kurulan Denek Madeni de bu madenlerden birisi olmuştur. Maden imtiyazları üzerinde gerçekleşen spekülörlük faaliyetlerinden Denek Madeni de etkilenmiştir. Denek Madeni imtiyazını ilk olarak bir Osmanlı tebaası elde etmiş olsa da kısa süre içerisinde bu imtiyaz önce bir İngiliz'e daha sonrasında ise bir Fransız'a geçmiştir.

Fransız sermayedar öncülüğünde Denek Madeni'nden 1906-1911 yılları arasında simli kurşun çıkarılmıştır. Bu yıllar arasında Osmanlı'da üretilen simli kurşun madenin %66'sı Denek Madeni'nden sağlanmıştır. Bu durum madenin iyi bir şekilde işletilmesiyle alınabilecek verimi göstermesi açısından önemlidir. Denek Madeni elde edilen simli kurşun iç piyasadan ziyade Yunanistan ve Fransa'ya da ihraç edilmiştir. Maden bu düzlemde verimli bir şekilde işlerken Balkan Savaşları madenin işleyişini aksatmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından ise üretim tamamen durdurulmuştur.

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

II. Meşrutiyet sonrasında Keskin'de Denek Madeni haricinde maden arama izinleri ve sözleşmeleri gerçekleşmişse de I. Dünya Savaşı nedeniyle bunlar da âtil bir vaziyette kalmıştır. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle de 1935'te MTA'nın kurulmasının ardından Denek Madeni'nin canlandırılması için adımlar atılmışsa da bir netice elde edilememiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.): 3055/229073, 3480/260975, 4266/319943, 4312/323374, 4312/323377, 4337/325249, 4338/325287, 4400/329992.

Cevdet Darphane (C.DRB.): 22/1053.

Cevdet Maliye (C.ML.): 489/19908.

Dahiliye İdare (DH.İD.): 107/15.

Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK.): 5/88.

Darbhane-i Amire Defterleri (DRB.d.): 1048/13.

Haritalar (HRT.h.): 1192.

Hatt-ı Hümayun (HAT.): 1583/18.

Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemi (HH.THR.): 1256/16.

İrade Dahiliye (İ.DH.): 115/5829, 21/1003, 299/18883.

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.): 22/33.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.): 110/4737, 193/22

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.): 109/2501, 122/3128, 173/5152, 182/5450, 204/6510, 223/7534, 48/922.

İrade Ticaret ve Ziraat (İ.TZT.): 1/49.

Meclis-i Vala (MVL.): 265/57, 327/54, 730/28.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 186/13, 238/39, 238/41, 241/267, 52/6.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.İMKT.): 65/56.

Sadaret Mukavelenameler (A.İDVN.MKL.): 32/16.

Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A.İMKT.NZD.): 217/29, 313/11.

Sadaret Umum Vilayat Evrakı (A.İMKT.UM.): 54/28.

Şura-yı Devlet (ŞD.): 1226/7, 1237/13, 1249/3, 1250/39, 1250/42, 1254/30, 324/20.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.): 1213/36, 1216/76, 1217/34, 1218/32, 1220/40, 1224/12, 1164/58, 1193/42, 1206/10, 1206/11, 1223/47, 1224/10, 1231/66.

Zabtiye (ZB.): 384/26, 474/1.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü (30-10-0-0): 175-208-7.

Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı 1920-1928 (30-18-1-1): 22-86-8.

Sürelî Yayınlar

Ulus Gazetesi 28 Mayıs 1937.

“Derdest İhale Olan Gümüş Madenlerinin Derece-i Servetine Dair Malumat”. 1305. *Orman ve Maâdin Mecmuası* (4-12): 197-200.

“Maâdin Kısmı”. 1309. *Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti Mecmuası* (3): 93.

Vakit Gazetesi 29 Aralık 1929.

İstatistik ve Raporlar

“Keskin Kazası’na Bağlı Denek Köyü’ndeki Simli Kurşun Madeni Hakkında Not”. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*. Rapor No: 686.

1323 *Senesi Maâdin İstatistiği*. 1325. Birinci Sene, Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası.

1324 *Senesi Maâdin İstatistiği*. 1326. İkinci Sene, Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası.

Kovenko, Vladimir. 1939. “Denek Kurşun Madenine Yapılan Ziyaret Hakkında Kısa Muhtıra”. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*. Rapor No: 967.

Kovenko, Vladimir. 1939. “Denek Madenlerinin Ziyareti Hakkında Muhtıra”. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*. Rapor No: 844.

Kovenko, Vladimir. 1940. “Denek Kurşun Madenine Yapılan Ziyaret Hakkında Rapor”. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*. Rapor No: 1140.

Kovenko, Vladimir. 1940. “Denek Madeni’ne Yapılan Ziyaret Hakkında Muhtıra”. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*. Rapor No: 1042.

Memâlik-i Osmaniye'nin 1325-26-27 Senelerine Mahsûs Maâdin İstatistiği. 1330. Ticaret ve Ziraat Nezareti İstatistik İdare-i Umumiyesi Müdüriyeti, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.

Millet, François. 1938. “Denek Simli Kurşun Madeni Hakkında Rapor”. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*. Rapor No: 779.

Telif-Tetkik Eserler

Altunbay, Mustafa. 2002. “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”. ss. 791-801 içinde *Türkler Ansiklopedisi*. C. 10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Bayraktaroğlu, Şevki, Emre Gültekin. 1979. “Balya Kurşun Madenleri Üzerinde Fransız Emperyalizmi – Balya’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Madenin Dünyü-Bugünü”. *Ülke* (9): 146-167.

Er, Osman Zinnureyn. 2023. “Osmanlı Maden Hukuku ve Maâdin Nizamnameleri”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ergün, Murat, Mehmet Akif Terzi, Murat Çeliker. 2017. *Osmanlı Belgeleri Işığında Keskin*. İstanbul: Berikan Yayınevi.

Hamdi Sadi. 1340. “Anadolu Madenleri”, *Anadolu Mecmuası* (6), ss. 227.

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

- Kandemir, Seyyah. 1932. *Türkiye Seyahatnamesi: Ankara Vilayeti*. Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası.
- Keskin Özkan. 2011. "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)". *OTAM* (29): 125-147.
- Keskin, Özkan. 2005. "Orman ve Ma'âdin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Özkan. 2010. "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı ve Osmanlı Madencilikine Hizmetleri". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (11): 79-92.
- Murphey, Rhoads. 1986. "Ma'din: Mineral Exploitation in the Ottoman Empire". ss. 973-985 içinde *The Encyclopedia of Islam*. Vol V. Leiden: New Edition.
- Muslihiddin Safvet. 1341. *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- Öcal, Yaşar. 2016. "Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)". Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Öcal, Yaşar. 2018. "19. Yüzyılda Osmanlı Madencilik Sektörünün Sorunları". *OTAM* (44): 189-220.
- Ökçün, A. Gündüz. 1969. "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları". *Ayrı Basım, Yavuz Abadan'a Armağan*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özlü, Zeynep, Enver Demir. 2018. "1873 Tarihli İmtiyaz Sözleşmesine Göre Elazığ-Palu Simli Kurşun Madeni". *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildirileri Kitabı C. 2*: 89-101.
- Quataert, Donald. 1985. "19. yy'da Osmanlı Devleti'nde Madencilik". ss. 914-916 içinde *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taştekin, Serap. 2021. *Osmanlı Devleti'nde Maden Hukuku ve İmtiyazlar (1861-1906)*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Tızlak, Fahrettin. 1993. "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Madenleri". ss. 291-305 içinde *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*. Ed. Mehmet Ali Ünal. Samsun: Akademi Kitabevi.
- Tızlak, Fahrettin. 1995. "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde Kanunnâmeden Nizamnâmeğe Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnâmesi". *Türk Dünyası Araştırmaları* (98): 75-91.
- Tızlak, Fahrettin. 1999. "Osmanlı Devleti'nde Madencilik". ss. 312-21 içinde *Osmanlı Ansiklopedisi*. C. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yıldırım, Kadir. 2013. *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekler

Ek 1: Denek Madeni Mühendisi Hektor Vasilyadi Tarafından 3 Mart 1891'de Hazırlanan 1. Harita; HRT.h. 1192.

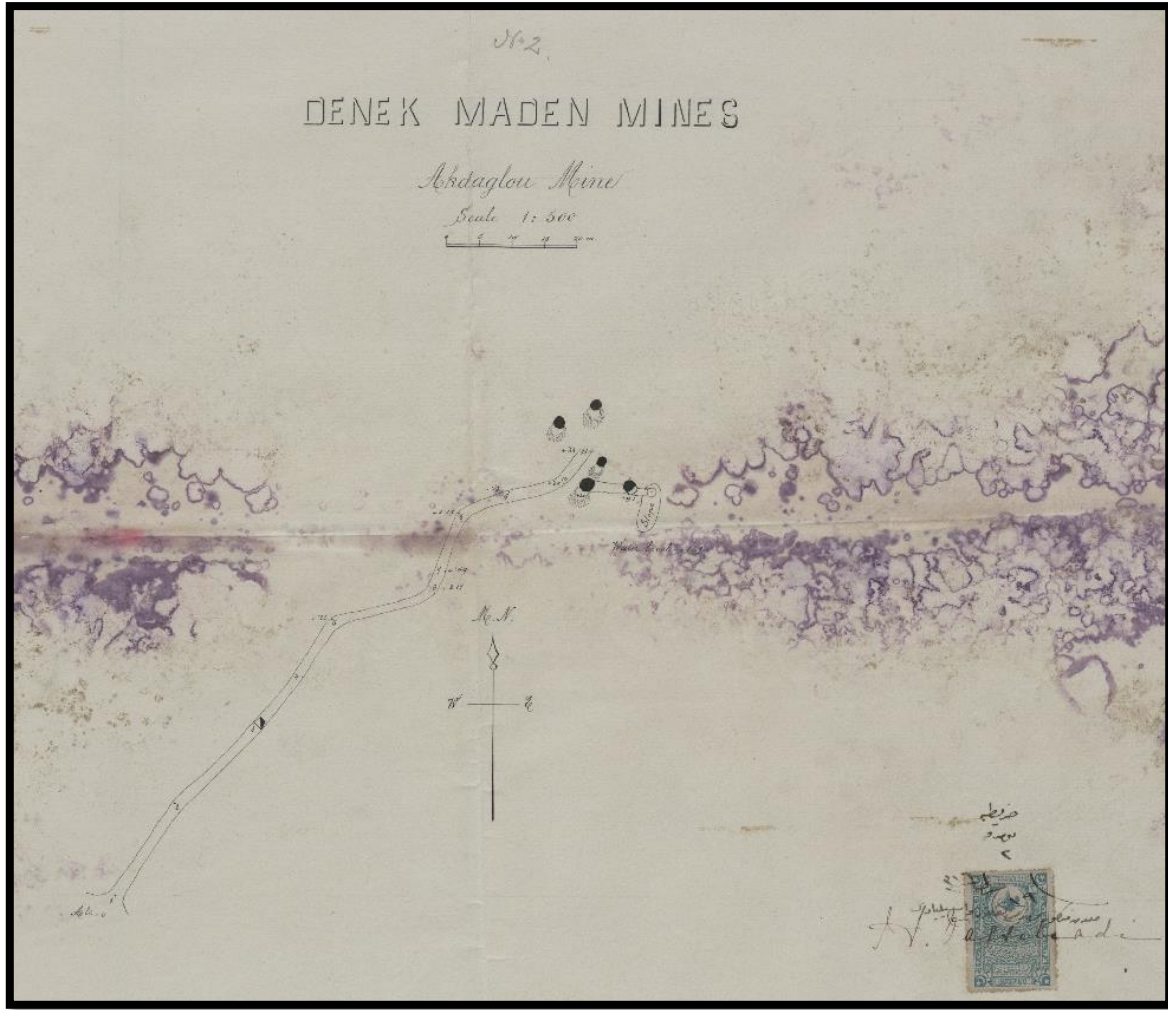

Ek 2: Denek Madeni Mühendisi Hektor Vasilyadi Tarafından 3 Mart 1891'de Hazırlanan 2. Harita; HRT.h. 1192.

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

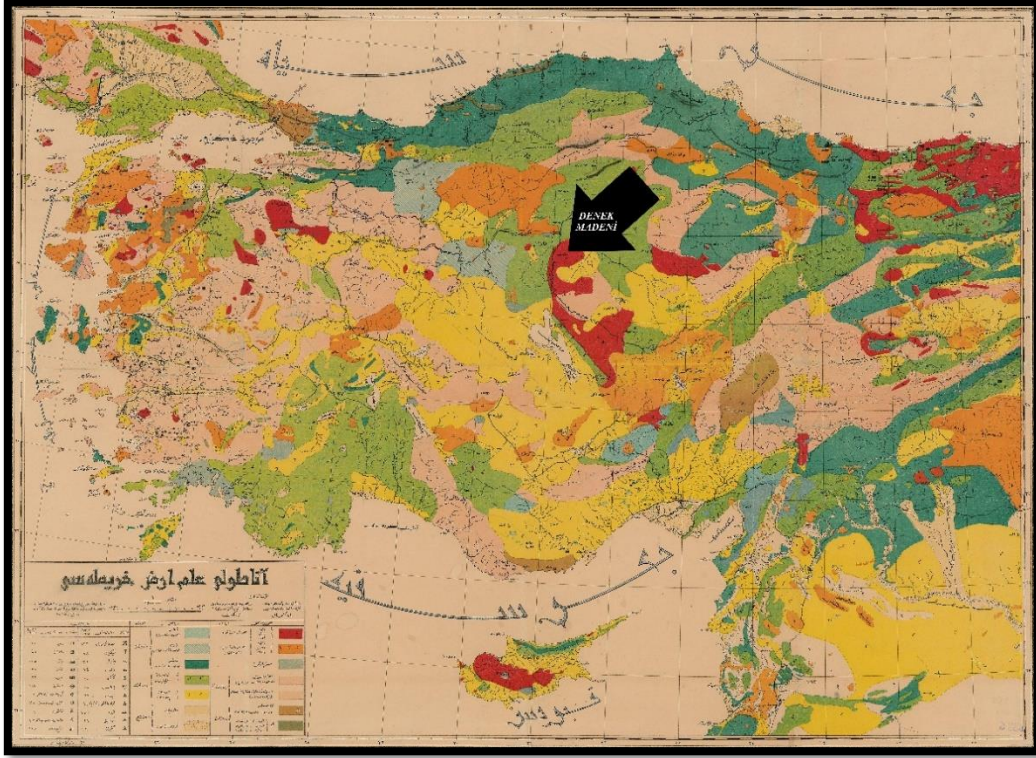
Ek 3: Denek Madeni Akdağlı Kuyusu Haritası 28 Mart 1913; HRT.h. 1192.

Osmanlı Dönemi Keskin'de Madencilik Faaliyetleri

Ek 4: Anadolu İlm-i Arz Haritasında Denek Madeni'nin Konumu 1920; İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, Sınıflama Yer Bilgisi 912.561, Demirbaş Hrt_011170.

Ek 5: Denek Madeni'nin Kırıkkale İli Keskin İlçesi Maden Mahallesiindeki Kalıntıları 2024.

Ek 6: Denek Madeni'nin Kırıkkale İli Keskin İlçesi Maden Mahallesindeki Kalıntıları 2024.

Ek 7: Denek Madeni'nin Kırıkkale İli Keskin İlçesi Maden Mahallesindeki Kalıntıları 2024.

